

низці зарубіжних країн, де функції оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування здійснює одна й та ж посадова особа – офіцер поліції, агент, детектив тощо. Зважаючи на це, така особа безпосередньо застосовує як гласні, так і негласні засоби пізнання події злочину²⁵.

Відтак інтегрування зарубіжної моделі негласного розслідування злочинів у національне кримінально-процесуальне законодавство без урахування національної системи досудового розслідування призводить до ускладнення реалізації учасниками провадження своїх повноважень, у тому числі стороною обвинувачення, що створює передумови неефективного розслідування кримінального правопорушення. А це вимагає пришвидшеного реформування правоохоронних органів.

УДК 343.22

Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз

В. Д. Василенко,

здобувач кафедри кримінального права та процесу
Національної академії управління,
провідний спеціаліст редакційно-бібліотечного відділу
Апеляційного суду міста Києва

Здійснено порівняльне дослідження поняття часу вчинення злочину в теорії кримінального права України та зарубіжних країн. Проаналізовано визначення поняття часу скоєння злочину, принципів прямої та зворотної дії закону в часі у теорії кримінального права.

Ключові слова: час вчинення злочину, дія закону у часі.

Василенко В.Д. Понятие времени совершения преступления как признака объективной стороны состава преступления: сравнительный анализ

Осуществлено сравнительное исследование понятия времени совершения преступления в теории криминального права Украины и зарубежных стран. Проанализированы определения понятия времени совершения преступления, принципов прямого и обратного действия закона во времени в теории криминального права.

Ключевые слова: время совершения преступления, действие закона во времени

Vasylenko Valentyna. Concept of time of commission of crime as signs of objective side of corpus delict: comparative analysis

In the article comparative research of concept of time of commission of crime in the theory of criminal law of Ukraine and foreign countries was conducted. The comparative analysis is conducted about

²⁵ Сергеева Д.Б. Терміни провадження негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК України / Д.Б. Сергеева // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 3. – Т. 2. – С. 149-152.

© Василенко Валентина Дмитрівна – здобувач кафедри кримінального права та процесу Національної академії управління, провідний спеціаліст редакційно-бібліотечного відділу Апеляційного суду міста Києва

determinations of concept of time of commission of crime, principles of line and back-action of law in time in the theory of criminal law.

Key words: *time of commission of crime, action of law in time.*

У кримінальному судочинстві визначення часу вчинення злочину є надзвичайно важливим для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, наявності чи відсутності пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин тощо. Тому правильне тлумачення поняття часу скоєння злочину необхідне, особливо з огляду на пряму та зворотню дію закону в часі та сучасні тенденції у розвитку національного кримінального законодавства.

Проблему часу вчинення злочину розглядали у своїх наукових працях Ю.А. Пономаренко, А.М. Медведєв, М.І. Блум, В.А. Якушин, В.П. Ємельянов, А. Герцензон, А.І. Бойцов, А.І. Ігнатов, І. Звечаровський, М.Д. Дурманов, Я.М. Брайнин, А.В. Савченко, О.К. Процюк, Е.М. Кісілюк, І.А. Вартилицька, Т.М. Приходько, О.О. Семенюк, В.Д. Чабанюк та ін.

Об'єктивна сторона злочину – це сукупність ознак, що характеризують зовнішню сторону злочину. Характерними ознаками об'єктивної сторони є:

- 1) суспільна небезпека діяння;
- 2) діяння, вчинене у визначений час та спосіб, у певному місці, в певній обстановці із застосуванням певних предметів, знарядь або засобів;
- 3) це діяння спричинило виникнення суспільно небезпечних наслідків або загрозу їх настання;
- 4) між суспільно небезпечним діянням і наслідками є причинний зв'язок¹.

Спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину мають різне значення залежно від того, чи віднесені вони законом до обов'язкових або факультативних ознак певного складу злочину.

Якщо ці ознаки були включені в диспозицію статті законом про кримінальну відповідальність (тобто кримінальним кодексом), то вони обов'язкові для цього складу злочину і мають істотне значення для підстав кримінальної відповідальності та правильної кваліфікації злочину. Якщо ж ці ознаки в диспозиції норми не передбачені, то в одних випадках вони не мають істотного значення, а в інших мають значення для визначення ступеня суспільної небезпечності злочину та призначення міри покарання.

Незалежно від того, чи є спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину обов'язковими для певного злочину чи факультативними, вони мають бути ретельно досліджені в кожній кримінальній справі. Без цього розслідування кримінальної справи не буде повним і всебічним, оскільки всі ці обставини важливі для будь-якого злочину. Вони істотно впливають на решту ознак злочину, дають можливість з'ясувати і визначити його суспільну небезпечність, мотиви та мету його вчинення тощо².

Що вважати часом вчинення злочину: час вчинення діяння або час настання наслідків? В юридичній літературі були висловлені різні точки зору щодо

¹ *Вереша Р.В.* Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Вереша Р.В. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С.106.

² *Бажанов М.І.* Кримінальне право України: Особлива частина : підручник [Електронний ресурс] / Бажанов М.І. – К. : Юрінком Інтер, 2005р. – Режим доступу : <http://www.ebk.net.ua/Book/KPravo/06-09/1085.htm>

цього. Так, Н. С. Таганцев вважав, що часом вчинення злочину є час настання наслідків. Це положення впливало із загальної концепції про застосування у всіх випадках більш пізньої версії закону, навіть якщо він більш суворий³.

За визначенням М.І. Бажанова час вчинення злочину – це певний проміжок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. В Особливій частині КК України⁴ час вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони описується дуже рідко, і визначення його дуже розмите. Водночас встановлення часу вчинення злочину по кожній справі має важливе значення для вирішення питання про чинність кримінального закону в часі (ст. 4, 5 КК України)⁵.

Авторський колектив кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ у своєму мультимедійному навчальному посібнику наводить таке визначення часу вчинення злочину: це певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. Він є обов'язковою ознакою складу конкретного злочину в тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби⁶.

Також в українській кримінально-правовій науці існує думка, що час вчинення злочину – це певний часовий період, протягом якого був вчинений злочин. Кримінально-правове значення час має лише у випадках, коли він передбачений у диспозиції відповідної статті Особливої частини КК України. Так, часом вчинення злочину, передбаченого ст. 272 КК України, є час виконання робіт із підвищеною небезпекою; самовільного залишення поля бою або відмова діяти зброєю – час бою (ст. 429 КК України⁷); часом вчинення опору представникові влади – час виконання ним службових обов'язків (ч. 1 ст. 342 КК)⁸.

Час вчинення злочину – це означений у законі проміжок часу, протягом якого може бути вчинено злочин. Наприклад, такі злочини, як перешкоджання здійсненню виборчого права та роботі виборчої комісії (ст. 157 КК України), неправомірне використання виборчих бюлетенів, підроблення виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів (ст. 158 КК України), порушення таємниці голосування (ст. 159 КК України) можуть бути вчинені лише під час проведення виборчої кампанії. Вчинення багатьох військових злочинів у воєнний час надає таким злочинам тяжкого (кваліфікованого) виду.⁹

³ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая [Електронний ресурс] / Таганцев Н.С. – М. : Наука, 1994. – С.85. – Режим доступу : <http://window.edu.ru/resource/307/42307/files/gl2.pdf>

⁴ Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

⁵ Бажанов М.І. Цит. праця.

⁶ Кримінальне право. Загальна частина : мультимедійний навч. посіб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krim_pravo_zag/

⁷ Кримінальний кодекс України // ВВР України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

⁸ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник [Електронний ресурс] / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – Режим доступу : http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/books/_book-697.htm

⁹ Вереша Р.В. Цит. праця.

Як писала М. І. Блум, визначення часу вчинення злочину потрібне, по-перше, для встановлення дії кримінального закону в часі; по-друге, для встановлення протиправності суспільно небезпечного діяння; по-третє, для встановлення часу виникнення кримінальних правовідносин; по-четверте, для встановлення передумов кримінальної відповідальності – осудності та досягнення особою передбаченого законом віку, необхідного для визнання її суб'єктом злочину; по-п'яте, для встановлення давності кримінальної відповідальності¹⁰.

Дія національного кримінального закону в часі та принципи права, що мають застосування до неї, досліджувалися також у ході узагальнення судової практики. За загальновизнаним принципом права закони та інші нормативні акти не мають зворотної дії у часі. Цей принцип закріплений у ч. 1 ст. 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акта в часі варто розуміти так, що вона починається у момент набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності. Тобто до юридичного факту застосовується той кримінальний закон, під час дії якого вони настали або мали місце.

Дія нормативно-правових актів у часі раніше визначалася тільки в окремих законах України (ст. 4 і 5 КК України, ст. 8 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹¹). Конституція України, закріпивши в ст. 58 положення щодо неприпустимість зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, водночас передбачає їх зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують кримінальну відповідальність особи, що є загально-новизнаним принципом права.

Тобто щодо кримінальної відповідальності застосовується новий закон чи інший нормативно-правовий акт, що пом'якшує або скасовує відповідальність особи за вчинене правопорушення під час дії нормативно-правового акта, яким визначалися поняття правопорушення і відповідальність за нього.

Відповідальність можлива лише за наявності в законі чи іншому нормативно-правовому акті визначення правопорушення, за яке така форма відповідальності особи передбачена, і яка може бути реалізована у вигляді примусу з боку уповноваженого державою органу.

Виходячи з цього та відповідно до ч. 1 ст. 5 КК України зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі – це поширення нового кримінального закону, яким скасована злочинність діяння або пом'якшена кримінальна відповідальність, на осіб, які вчинили відповідне діяння до набрання таким законом чинності.

Частина 3 ст. 5 КК України передбачає, що закон про кримінальну відповідальність, який частково пом'якшує відповідальність, а частково її посилює, має зворотню дію в часі лише у тій його частині, яка пом'якшує кримінальну відповідальність¹².

¹⁰ Блум М. І. Вопросы борьбы с преступностью : ученые записки / М.И. Блум. / отв. ред. А. Лиене. – Рига : Изд-во Латвийского гос. ун-та, 1974г. – Вып. 212. – С. 3.

¹¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення [текст] чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 25 листопада 2014р. : (відповідає офіційному текстові) – К. : Центр учбової літератури, 2014. – С. 12.

¹² Паленик І. Узагальнення судової практики застосування норм закону про кримінальну відповідальність щодо давності звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) та зворотної дії закону в часі у 2012 році та першому півріччі 2013 року / І. Паленик, В. Віхренко. – С. 5.

У Російській Федерації існує інша правова думка щодо поняття часу вчинення злочину. Злочинність і караність діяння визначаються кримінальним законом, що діяв на момент вчинення цього діяння. Часом вчинення злочину визнається час вчинення суспільно небезпечної дії (бездіяльності) незалежно від часу настання наслідків.

Загальний принцип, прийнятий у кримінальному праві сучасних правових держав, визначає, що застосовується той кримінальний закон, що діяв під час вчинення злочину. А оскільки злочин не був розкритий одразу, слідство затягнулося, та цей час був прийнятий новий, більш суворий закон. Але він не може бути застосований до діянь, вчинених до набуття чинності цим законом¹³.

Відповідно до Конституції та кримінального закону Російської Федерації¹⁴ застосовується закон, що діяв під час вчинення злочину. Тому необхідно визначити, що є часом вчинення злочину. В ст. 9 КК РФ¹⁵ зазначено, що часом вчинення злочину є час здійснення суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності) незалежно від часу настання наслідків.

Кримінальний закон, що усуває злочинність діяння, пом'якшує покарання або іншим чином покращує стан особи, що вчинила злочин, має зворотну силу, тобто поширюється на осіб, що вчинили відповідне діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, що відбувають або відбули покарання та мають судимість. Кримінальний закон, що встановлює злочинність діяння, посилює покарання або в інший спосіб погіршує стан особи, зворотної сили не має.

Якщо новий кримінальний закон пом'якшує покарання за вчинене діяння, то це покарання підлягає скороченню в межах, передбачених новим кримінальним законом.

Предбачене КК Російської Федерації положення про те, що часом вчинення злочину є час вчинення діяння, відповідає принципу суб'єктивного інкримінування. Юридичною основою такої норми є те, що суб'єктивне ставлення особи до своїх вчинків і дій пов'язано із законом, що діяв на час вчинення дії чи бездіяльності¹⁶. Це одночасно стосується необережних злочинів, позаяк суспільна безпека особи виявляється і тоді, коли вона, передбачаючи можливість настання суспільно небезпечних наслідків, самовпевнено розраховує на їх попередження, і тоді, коли вона, хоч і не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків, але при необхідній уважності та завбачливості мала та могла їх передбачити.

Водночас принципу суб'єктивного інкримінування відповідає і положення, згідно з яким, якщо свідомістю особи, що вчинила злочинні дії, охоплювалося настання наслідків у момент набрання чинності більш суворим законом, то часом вчинення злочину буде час настання наслідків. При цьому вирішальне

¹³ Симаков Г.Ф. Уголовное право Российской Федерации . Глава 12[Електронний ресурс] / Симаков Г.Ф. – Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.su/book_z230_page_1.html

¹⁴ Конституция Российской Федерации (принята на всенародном голосовании 12 декабря 1993 г.) (с поправками) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constitution.kremlin.ru/>

¹⁵ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.96 N 63-ФЗ (ред. от 03.02.2014 с изменениями, вступившими в силу с 15.02.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakonbase.ru/ugolovnyj-kodeks/>

¹⁶ Якубов А.Е. Теория и практика уголовного права и уголовного процесса. Глава 8 [Електронний ресурс] / Якубов А.Е. – Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.su/book_z648_page_1.html

значення має те, що особа зробила все від неї залежне для настання цих наслідків, і немає значення, чи мала особа можливість запобігти настанню наслідків.

Спираючись на численні точки зору вчених, можна говорити про відсутність єдиного підходу до розуміння поняття часу вчинення злочину, який би повно та всебічно відображав його сутність. Це і є поштовхом для подальших теоретичних напрацювань, враховуючи досвід інших країн, з метою належного закріплення на законодавчому рівні визначення даного загальнотеоретичного поняття та спрощення кваліфікації злочинів у судовій практиці.

УДК 343.611

Проблеми призначення покарання за умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб

Г. О. Ганова,

кандидат юридичних наук,

професор кафедри кримінального процесу та

криміналістики Національної академії прокуратури України

Проаналізовані критерії індивідуалізації покарання за умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства та роз'яснень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Ключові слова: умисне вбивство, група осіб за попередньою змовою, співучасть, покарання.

Ганова А.А. Проблемы назначения наказания за умышленное убийство, совершенное по предварительному сговору группой лиц

Проанализированы критерии индивидуализации наказания за умышленное убийство, совершенное по предварительному сговору группой лиц. Сформулированы предложения по совершенствованию уголовного законодательства и разъяснений Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел.

Ключевые слова: умышленное убийство, группа лиц по предварительному сговору, соучастие, наказание.

Ganova Ganna. Problems of the assignment of punishment for an intentional homicide, committed under a preliminary conspiracy by a group of persons

The criteria of sentencing and punishment of criminal group members that have committed the prior murder are analyzed in the article. Proposals for improving the criminal law are formulated as well as the Plenum's clarifications of the High Specialized Court on Civil and Criminal Cases.

Key words: murder, criminal group by prior agreement, complicity in crime, punishment.

Відповідальність учасників злочинної групи, які вчинили умисне вбивство за попередньою змовою, повинна бути максимально індивідуалізована. Не

© Ганова Ганна Олександрівна – кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Національної академії прокуратури України